

MİNGƏÇEVİR ŞƏHƏR
MƏDƏNİYYƏT VƏ TURİZM ŞÖBƏSİ
MƏRKƏZLƏŞDİRİLMİŞ KİTABXANA SİSTEMİ

Şərqdə opera sənətinin banisi

Bəstəkar və şəxsiyyət. Üzeyir Hacıbəyov
125 lliyi münasibətilə

Metodiki vəsait

Minçəcevir 2010

Üzeyir Hacıbəylinin 125 illik yubileyinin keçirilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı

2010- ilin sentyabr ayında dahi bəstəkar, müasir Azərbaycan musiqi sənətinin banisi, görkəmli musiqişünas alim, publisist, dramaturq, pedaqoq və ictimai xadim Üzeyir Hacıbəylinin anadan olmasının 125 illiyi tamam olur.

Azərbaycan mədəniyyətinin inkişafı naminə misilsiz töhfələr verərək müstəsna xidmətlər göstərmiş Üzeyir Hacıbəylinin 125 illik yubileyinin layiqincə keçirilməsini təmin etmək məqsədi ilə qərara alıram:

1. Azərbaycan Respublikasının Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi, Azərbaycan Respublikasının Təhsil Nazirliyi və Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası,

Azərbaycan Bəstəkarlar İttifaqının təklifləri nəzərə alınmaqla, Üzeyir Hacıbəylinin 125 illik yubileyinə həsr olunmuş tədbirlər rlanını hazırlayıb həyata keçirsinlər.

2. Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabineti bu sərəncamdan irəli gələn məsələləri həll etsin.

İlham Əliyev,
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti
Bakı şəhəri, 23 fevral 2010 – cu il

Üzeyir Hacıbəyovun həyat və yaradıcılığı

Üzeyir Hacıbəyov kənd mirzəsi ailəsində doğulub, ailədə üç qardaş, iki bacı olublar. Bircə Üzeyirdən başqa uşaqların hamısı Şuşada doğulub. Evin dördüncü uşağı olan Üzeyirin Şuşada yox, Ağcabədidə anadan olmasının da öz tarixçəsi var. Üzeyir bəyin atası Əbdülhüseyn Xurşidbanu Natəvanın şəxsi mirzəsi olmaqla yanaşı, həm də xan qızının Ağcabədidə olan təsərrüfatına rəhbərlik edirdi. Ona görə də ilin çox hissəsini orda keçirirdi. Şirin xanım da Üzeyirə hamilə olarkən Ağcabədiyə

gedib yoldaşına baş çəkmək, sonra yenidən Şuşaya qayıtmaq qərarına gəlir. Bacılarına baş çəkmək üçün yolunu əvvəlcə Ağdamdan salır. Ancaq bacıları onu tez buraxmaq istəmir. Şirin xanımı 8 bacının hərəsi bir az öz evində qonaq saxlayır. Ağcabədiyə gedəndə isə artıq gec olur, Şuşaya qayıda bilmir. Ona görə də gələcəyin dahisi olacaq bu oğlanı elə Ağcabədidə dünyaya gətirir. 1 aydan sonra isə dəvənin üstündə kəcavə düzəldib, Şirin xanımı Üzeyirlə birgə Şuşaya gətirirlər.

^[1] Valideynləri Ağcabədidən Şuşaya köçdükdən sonra

ilk təhsilini buradakı iki sinifli rus-türk məktəbində almışdır. Şuşanın zəngin musiqi-ifaçılıq ənənələri Hacıbəyovun musiqi tərbiyəsinə müstəsna təsir göstərmişdir. Onun ilk müəllimi Azərbaycan musiqisinin gözəl bilicisi, dayısı A.Əliverdibəyov olmuşdur.

O, 1899-1904-cü illərdə Qori Müəllimlər Seminariyasında təhsil almışdır. Onun dünyagörüşünün formalaşmasında seminariya böyük rol oynamışdır. Hacıbəyov seminariya illərində qabaqcıl dünya mədəniyyəti ilə yaxından tanış olmuşdur. O, burada Avropa musiqi klassiklərinin əsərlərini mənimsəmiş, skripka və baritonda çalmağı öyrənmiş, xalq mahnı nümunələrini nota köçürmüşdür. Seminariyanı bitirdikdən sonra Hacıbəyov 1904-cü ildə Cəbrayıl qəzasının Hadrutkəndinə müəllim təyin edilmişdir.

Hər bir xalq öz tarixinin şanlı səhifələri ilə dünya mədəniyyəti xəzinəsinə bəxş etdiyi nadir inciləri, böyük şəxsiyyətləri ilə fəxr edir. Azərbaycan xalqının da dünya durduqca adı ilə fəxr edəcəyi dühalardan biri-böyük bəstəkar, bütün Şərqdə opera sənətinin banisi və klassik yazıçı dahi Üzeyir Hacıbəyovdur. Azərbaycan rus və dünya klassik ədəbiyyatı və incəsənətin mütərəqqi ənənələrini dərinləndirən Ü.Hacıbəyov ömrünün 45 ilini doğma xalqımızın mədəniyyətinin yüksəldilməsinə, Azərbaycan musiqisini inkişaf etdirərək, yeni keyfiyyətlərlə zənginləşdirərək dünya xalqları arasında tanınmasına və sevilməsinə sərf etmişdir.

1912-ci ildə Peterburq Konservatoriyasına daxil olan Üzeyir bəy daim Azərbaycan musiqisinin gələcəyini düşünürdü. Vətənə qayıdandan sonra vətəndə dövlətini milli nəslin musiqi təhsilinin inkişafına cəlb edir. İlk musiqi texnikumunu açır. O, Azərbaycan Dövlət Konservatoriyasına (indiki Bakı Musiqi

Akademiyasına) rektor təyin olunandan sonra ilk çoxsəsli xor, 1931-ci ildə Azərbaycanda ilk xalq çalğı alətləri orkestri, 1936-cı ildə isə Azərbaycan Dövlət Flormaniasında xor təşkil edir.

1937-ci ildə opera tariximizdə “Leyli və Məcnun”dan sonra ikinci böyük hadisə baş verdi-Üzeyir bəy “Koroğlu”operasını bitirdi. “Koroğlu”operamızın tacı, teatrımızın çələngi oldu.Bundan sonra yeddi il ərzində bəstəkar bir-birinin ardınca 5 opera və 3 operetta yaratmışdır.”Əsli və Kərəm”,”Oolmasın, bu olsun”, “Arşın mal alan”və bu kimi əsərləri xalq arasında tez şöhrətləndi və müəllifinə əbədi həyat bəxş etdi.Qədirbilən xalqımız ötən il dahi bəstəkarın “Arşın mal alan”filminin 90 illik yubileyini böyük təntənə ilə qeyd etdi.

Bəstəkar və nasir, publisist və alim, müəllim və ictimai xadim olan Üzeyir bəy Hacıbəyov xalq,Vətən üçün döyüşən odlu ürəyə malik bir sənətkar idi.Onun musiqisi kimi dramları da xalq yaradıcılığı, xalq ədəbiyyatı və klassik ənənələrə bağlı idi.Onun yaratdığı “Leyli vəMəcnun”, “Şeyx Sənan”, “Rüstəm vəZöhrab”, “Şah Abbas və Xurşidbanu”, “Əsli vəKərəm”,”Harun və Leyla”klassik Azərbaycan və Şərq ədəbiyyatından, nağıl və dastanlardan alınmışdır. Lakin Üzeyir bəy həmin sujetləri əbədi yaradıcılıq süzɡəcindən keçirərək ictimaiyyətə yeni forma və məzmununda çatdırmışdır.

Dahi Üzeyir bəy dünya opera sənətində elə nadir bəstəkarlardandır ki, musiqi və ədəbi yaradıcılığında parlaq istedad nümayiş etdirmişdir.”Koroğlu”dan başqa bütün opera və operettaların mətnlərini özü yazmışdır.Ü.Hacıbəyovun çoxşaxəli yaradıcılığına baxmayaraq o, uzun müddət yalnız bəstəkar kimi təqdim olunmuş, belə tanınmış və sevilmişdir.Son onillikdə ümummulli liderimiz Heydər Əliyevin diqqət və qayğısı sayəsində Üzeyir bəyin çoxşaxəli yaradıcılığına bir güzgü tutulmuş və onu xalqa olduğu kimi dahi bəstəkar, Şərqdə opera sənətinin banisi, klassik yaradıcı, böyük ədib və Azərbaycan musiqi təhsilinin banisi kimi çatdırmışdır.

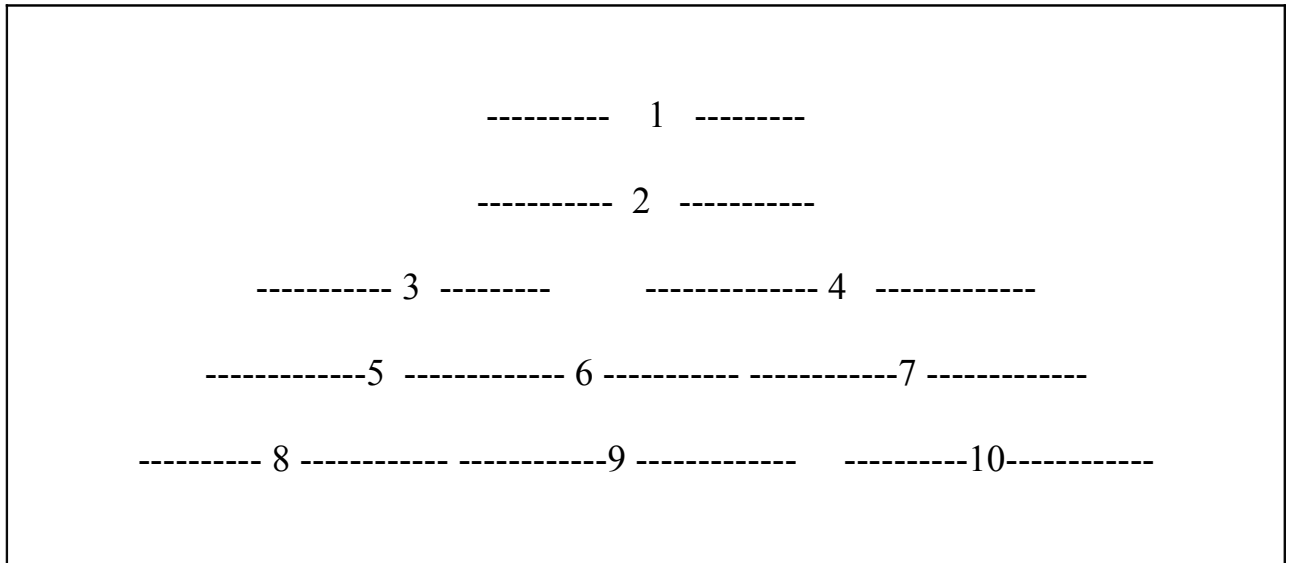
Cənab Heydər Əliyevin 1997-ci il 17 sentyabr tarixi sərəncamı ilə hər il sentyabr ayının 18-i Üzeyir Musiqi günü qeyd olunur.Bu dahi bəstəkarın çoxşaxəli yaradıcılığına, Azərbaycan mədəniyyətinin və musiqisinin inkişafı tarixində gördüyü böyük və əvəzsiz xitmətlərinə verilən ən yüksək qiymətdir.

Hər il ənənə olaraq dahi bəstəkarın gələcək nəsillərə miras qoyub getdiyi Milli Konservatoriyanın, hazırki Bakı Musiqi Akademiyasının qarşısında, onun heykəli önündə ad günü təntənəli şəkildə qeyd olunur,əsərlərindən parçalar səslənir,heykəli önünə tər gül-cicək dəstələri düzülməklə xatirəsi ehtiramla yad olunur.

II. Yubiley tədbirlərinin keçirilməsi

Azərbaycan xalqı dünya mədəniyyətinə görkəmli ədəbi şəxsiyyətlər bəxş etmişdir.Xalqımızın iftixarı,XX əsrin qüdrətli sənətkarı Üzeyir Hacıbəyli də belə şəxsiyyətlərdən biridir.Xalqımız bu ölməz bəstəkarı ilə qürur duyur.Üzeyir Hacıbəyov şəxsiyyətini gələcək nəsillərə tanımaq insanların qəlbindəki Üzeyir sevgisini daha da artırmaq hər bir vətəndaşın üzərinə düşən əsas öhdəliklərdən biridir.Bu sahədə kitabxanalarımızın rolu böyükdür.Belə ki, bu il Üzeyir Hacıbəyovun 125 illiyi münasibətilə dövlət səviyyəsində bir sıra tədbirlər həyata

kecirilməsi nəzərdə tutulmuşdur.Bu tədbirlər arasında kitab sərgiləri mühüm yer tutur.Belə sərgilərdən birinin sxemini sizə təqdim edirik:

- 1.Başlıq- Şərqdə opera sənətinin banisi.
- 2.Unudulmaz Üzeyir Hacıbəyli
- 3.18 sentyabr Üzeyir Musiqi Günüdür.
- 4.Əbədi şöhrətin işığı.
- 5.Ölməz Üzeyir Musiqisi.
- 6.Dahi bəstəkarımız.
- 7.Üzeyir bəyin zəngin təfəkkür dünyası.
- 8.Üzeyir dühasının təntənəsi.
- 9.Milli mədəniyyətimizin şərəfli salnaməsi.
- 10.O bu gün də yaşayır.

Üzeyir Hacıbəyli ədəbi-bədii aləmə həyatı yaxşı və dərinləndən bilən bir yazıçı kimi gəldi.İlk gündən də dövrü və əsri ilə bir cərgədə addımladı.Zamanın qabaqcıl ideyaları səviyyəsində dayanmağa, xalqın keçmişinə hörmət etməyə, onun milli ləyaqətini qorumağa, indisi və gələcəyi ilə yaşamağa başladı. Bunun üçün ilk növbədə təbliğ etmək istədiyi ideyaların xalqa xeyrini,ictimai mənasını düşündü, onların yayılması üçün yeni yollar, üsullar və formalar tapdı.Mədəniyyətə bir sıra yeni çalarlar,janrlar gətirdi. Bu yolda gərgin əzab və əziyyətlərə dözdü, dəhşətli çətinliklərlə üzləşməyə məcbur oldu.Bir an da olsa əqidəsindən dönmədi, ictimai mövqeyindən geri çəkilmədi.Əksinə,əsrdən-əsrə, ildən-ilə ucaldıqca tərəqqiyə, İnkişafa böyük ehtiyacı olan müqəddəs xalqına, doğma torpağına daha dərinləndən bağlandı,elinin gücündən,vətənin qüdrətindən qüvvət aldı,özünün böyük daxili dünyasına,coşqun vətənpərvərliyinə,sədaqətli vətəndaş olmağına qədərbilən xalqını inandıra bildi.Bununla da özünə böyük bir dayaq və arxa qazandı.Xalqına həqiqi oğulluq elədiyi üçün adı əbədiləşdi, əsrlərə və nəsillərə nümunə oldu.XX əsrin tarixi ona öz qızıl səhifələrində yer ayırdı.Onu əsrin böyük oğlu, milli operanın banisi, musiqili komediya janrının komediya janrının ilk yaradıcısı, mahir jurnalist, yeni çalarlı publisistik ədəbiyyatın banilərindən biri,ilk maarif və mədəniyyət iççisi, qüdrətli dramaturq və güclü vətəndaş yazıçı kimi qəbul etdi. Onun məna dolu zəngin ədəbi- bədii irsi, hər cəhətdən kamil,insani hiss və duyğulardan

yoğrulmuş müdrük şəxsiyyəti , əzablı və şərifli həyatı böyük bədii və elmi əsərlər üçün zəngin materialdır.Bu qüdrətli sənətkarın ən birincisi obyektı insan, onun həyatı, ən birinci qəhrəmanı osə xalq və onun mübarizəsi olmuşdur. Ona görə də Üzeyir sənəti indinin özündə də müdrük fikirlər, böyük səciyyələr və ehtiraslar sənəti kimi müasir mədəniyyətə işıq salır. Üzeyir irsi yalnız xalqı düşündürən, onun tələb və ehtiyacları ilə bağlı olan, bəzən onu həyacana gətirən, bəzən də sevindirən mətləblərdən yarandığı üçün həm son dərəcə sadə və həm də qüdrətlidir.Üzeyir irsinin gücü insan ləyaqətini alçaldan, ona hər cəhətdən düşmən kəsilən qeyri- sağlam şəraitə,feodal dünyasının çürük qayda-qanunlarına qarşı yönəlməsində, cəmiyyətə səadət və xoşbəxtlik arzulamasında,daima irəliyə, gələcəyə səslənməsində, güclü həyat eşqi təbliğ etməsindədir.Məhz buna görə də XX əsr mədəniyyətini, ictimai fikir tarixini Üzeyir Hacıbəylisiz təsəvvür etmək qeyri- mümkündür.Kecən əsrin əvvəllərində C. Məmmədquluzadə yeni realist-satirik publisistikanın, hekayənin,M.Ə.Sabir yeni şeirin, Ə.Haqverdiyev yeni dramın bayraqdarı idisə, Üzeyir Hacıbəyli inqilabi-demokratik publisistikanın yeni çalarlarının, ”ədəbiyyat tariximizdə misli görünməyən yeni, realist məzhəklərin” yaradıcısı olmuşdur.

Böyük Üzeyirin çoxçalarlı zəngin yaradıcılığı həmişə müasir tənqid və musiqi ədəbiyyatşünaslığının diqqət mərkəzində olmuşdur.Onun məftunedici musiqisi, publisistikası, etik, estetik və ictimai-siyasi görüşləri, jurnalistik fəalliyəti və dramaturgiyası haqqında S.Vurğun, M.Arif, F.Köçərli, M.İbrahimov,F.Hüseynov, X.Məlikov, C. Quliyev, Y. Şirvan, Q. Qasımov, E.Abbasova,R.Nağıyeva,Q.Məmmədli,Ə.Sultanlı və s.kimi görkəmli alim və yazıçılar qiymətli fikirlər söyləmişlər.Bundan sonra da Üzeyir irsi haqqında yeni-yeni əsərlərin yaranacağı şübhəsizdir.

Görkəmli şəxsiyyətlərin Üzeyir Hacıbəyov haqqında fikirləri:

“Üzeyir müəllim olmasa idi mən də olmazdım”Bu mənim epiqrafımdır. Həqiqətən də belədir. Bugünkü varlığım, bugünkü müvəffəqiyyətimlə mən müəllimimə borçluyam.

Şəfiqə Axundova

Üzeyir Hacıbəyov Azərbaycan milli operasının yaradıcısı və bizim əzəmətli dövrümüzün ən böyük sovet musiqi xadimlərindəndir.

Viktor Belyayev

Ü.Hacıbəyovun “Arşın mal alan” musiqili komediyasındakı çıxışım mənim səhnə fəaliyyətimin, ifacılıq sənətimin ən əziz, unudulmaz xatirəsinə cevrilmişdir. Onun başqa əsərləri kimi,bu musiqili komediyası da hələ gənc yaşlarımdan-müğənniliyə başladığım gündən qəlbimə yol tapmışdır.

Rəşid Behbudov

Mən çox sevinirəm, çox xoşbəxtəm ki, belə bir insanla müasir olmuş, onunla birgə çalışmış, onun öz sağlığında şux musiqili komediyalarına səhnə həyatı bağışlamışam.

Şəmsi Bədəlbəyli

Üzeyir Hacıbəyov həmişə öyrənməyi və öyrətməyi çox sevirdi. Bir gün söhbət əsasında o, mənə dedi: - “Xoşbəxt o sənətkardır ki, biliyini verib gedir, bədbəxt o sənətkardır ki, biliyini özü ilə bərabər qəbrə aparır!”

Mirzağa Əliyev

Məşhur bir əfsanədə Anteyin qeyri-adi qüdrətini onun ayaqlarını torpağa dayamasında, torpaqla bağlılığında görürlər. Üzeyir Hacıbəyov özü də bu müqayisəni sevirdi və bəstəkarın gücünü-qüvvətini onun xalq həyatına, xalq sənətinə bağlılığında görürdü. Biz böyük Üzeyir yaradıcılığından bu Antey qüdrətinin sirlərini hələ çox öyrənməliyik.

Fikrət Əmirov

...Üzeyirbəy sənətin qüdrət və mənasını onun xalqa xidmətində, qabaqcıl ictimai idealları tərənnümetməsində görən böyük sənətkarlardan idi. Biz sənət və mədəniyyət aləmində həqiqi xəlqilik nədir deyənlərə, “Üzeyirə baxın, əsil xəlqilik budur!”-deyə cavab verməliyik.

Mirzə İbrahimov

Üzeyir Əbdülhüseyn oğlu Hacıbəyli 1885-ci il sentyabrın 18-də Azərbaycanın şəfali guşələrindən biri olan Ağcabədidə anadan olmuşdur. Atası Əbdülhüseyn Hacıbəyli Şuşanın maarifpərvər ziyalılarında biri olmuş, ağcabədili Kərbəlayı Ələkbər bəyin qızı Şirin xanımla evlənmişdir. Əbdülhüseyn Hacıbəyli təxminən 1901-ci ildə vəfat etmişdir. Üzeyir Hacıbəylinin uşaqlıq və gəncliyinin ilk çağları Şuşada keçmişdir. Şuşa yalnız öz təbii gözəlliyi, tarixi yaraşığı ilə deyil, həm də özünün elmə, mədəniyyətə, ədəbiyyat və incənətə verdiyi böyük şəxsiyyətləri ilə nəzəri cəlb etmişdir. Respublikamızın ilk musiqi ocağı kimi şöhrət qazanan Şuşa Üzeyir Hacıbəyli üçün də ilk yaradıcılıq qaynağı idi. Üzeyir Hacıbəyli haqlı yazır ki, “Mən ilk musiqi təhsilimi uşaqlıq zamanı Şuşada, ən yaxşı xanəndə və sazəndələrdən almışam. O vaxt mən “Muğam” və “Təsniif” oxuyurdum. Səsim xanəndələrin xoşuna gəlirdi. Onlar məni oxudar və öyrədərdilər...” Üzeyir Hacıbəyli ibtidai təhsilini Şuşada, Nikolayevski adına rus-tatar məktəbində almışdır. Uşaqlıqdan təbiətdən zövq alan, el ruhunda tərbiyələndirən Üzeyir sənətə böyük həfəs göstərmiş, zəngin xalq yaradıcılığı ilə maraqlanmağa başlamışdır. Şagird ikən bir neçə kiçik nağıl toplamış, üzünü köçürmüş və bir kitabça tərtib etmişdir. Üzeyir, 1889-cu ildə Şuşa rus-tatar məktəbini bitirdikdən sonra təhsilini davam etdirmək məqsədi ilə Zaqafqaziya müəllimlər seminariyasına daxil olur. Seminariya illəri Üzeyirin dünyagörüşünün inkişafında mühüm rol oynayır. Tələbəlik həyatı, buranın müxtəlif millətlərdən olan qabaqcıl dünyagörüşlü insanları Üzeyirdə vətən qürurunu daha da qüvvətləndirir. O, kütləvi fənlərlə yanaşı, bilavasitə musiqi təhsilivə nəzəriyyəsi ilə bağlı olan elmlərlə də maraqlanır, bir sıra alətlərdə çalmağı öyrənir. Tələbəlik illəri haqqında Üzeyir Hacıbəyli yazır: “...Seminariyada skripkada, violonçeldə və nəfəsli alətlərdə çalmağı öyrəndim. Mən orada musiqi nəzəriyyəsi haqqında da az-maz məlumat ala bildim”.

Üzeyir Hacıbəylinin seminariya təhsili haqqındakı məlumatlarda diqqəti daha çox iki məsələ cəlb edir. Onlardan biri Üzeyirin xarakterinə tam uyğun olan vətəndaşlıq borcu, digəri isə bu borcu yerinə yetirmək cəhdi. Üzeyir Hacıbəyli boş yerə əmək və vaxt sərf etməmiş, hər günün qədrini bilmiş, hər anın ictimai dəyərini nəzərə almışdı. Həqiqi istedadını tapana, üzə çıxarana qədər özünün müxtəlif sənət

sahələrində yoxlamış, sınaqdan keçirmişdir. Gah müxtəlif musiqi alətlərində çalmış, gah rəsm çəkmiş, bəzən şən, gumrah olmuş, bəzən də uzun müddət fikrə dalmışdır. Bütün bunlarla yanaşı o seminariya illərində...”Şərq musiqi və nəğmə məsələlərində... misilsiz avtoritet, tənqidçi və icraçı ustad Üzeyir” kimi tanınmışdır.

1904-cü ildə Üzeyir Hacıbəyli Qori seminariyasını bitirib Şuşanın yaxınlığında Cəbrayəl uyezdirinin Hadrud kənd məktəbinin 3-cü paralel sinfinə müəllim təyin olunur. Üzeyir Hacıbəyli yalnız dərslər deməklə kifayətlənmir. Bir sıra mətbuat orqanları ilə əlaqə saxlayır. “Kaspi” qəzetində “U” imzası ilə yazılar çap etdirir. Qəzetin sentyabr, oktyabr, noyabr və dekabr nömrələrində ədibin bir neçə məqaləsi çap olunur. 1905-ci ildə Üzeyir Hacıbəyli Hadrudan Bakıya qayıdır və “Həyat” qəzetində işə girir. Bu barədə o özü yazır ki, “...1904-cü ildə seminariyanı bitirdikdən sonra bir il kənddə müəllimlik etdim, ondan sonra Bakıya gəldim. 1905-1908-ci illərdə pedaqoji sahədə çalışıb Bibiheybət rayonunda və şəhərdə müəllimlik edib, eyni zamanda redaksiyalarda çalışırdım”.

Bakı həyatı, inqilablar şəhərinin ictimai-siyasi hadisələri gənc Üzeyirə təsirsiz qalmır. O, tez bir zamanda ictimai həyat axınına düşür, zamanın qabaqcıl ideyalarının təsiri altında onun dünyagörüşündə yeni meyllər yaranır. Üzeyir Hacıbəylinin əksər dövrü mətbuatda iştirakı, onun məşhur jurnalist və böyük publisist kimi yetişməsinə və şöhrət qazanmasına səbəb olur. 1906-cı ildən başlayaraq Bakının və ümumən Zaqafqaziyanın ictimai dairələrində tanınmağa başlayır. Dövrün C. Məmmədquluzadə, Ə. Haqverdiyev, N. Nərimanov, H. Ərəblinski və başqa qabaqcıl vətəndaş ziyalıları ilə yaxınlıq və dostluq isə Üzeyir Hacıbəylinin demokratik ideyalara yiyələnməsinə, müasir milli məfkurə səviyyəsinə yüksəlməsinə köməklik göstərir. Bütün bu nailiyyətlər bə uğurlar. Üzeyir Hacıbəyli ictimai münasibətlər, vətəndaşlıq boorcu və vəzifələrinə daha dərindən bağlayır. 1906-cı ildə “İrşad” qəzetində katib işlədiyi vaxtdan yeni bir sahəyə, tərcüməçilik sahəsinə keçir. N. V. Qoqolun “Şinel” hekayəsini Azərbaycan dilinə tərcümə edir. Bu Azərbaycanda tərcüməçilik işinin ilk uğurlu və realist nailiyyətlərindən biri idi. “Molla Nəsrəddin” jurnalı 5 aprel 1909-cu il tarixli nömrəsində yazırdı: “İndi də mənim fikrimə bir şey gəlir. Söz yox, Köçərli cənablarının açıq və mənalı məqalələrindən, Üzeyir cənablarının şirin tərcümələrindən və qeyri yazıçılarımızın Qoqol barəsində verdikləri məlumatdan oxucularımız haman yazıçını bir növ tanıdılar və bəlkə yaxşı tanıdılar”. Üzeyir Hacıbəylinin böyük rus klassiklərindən - Krilovdan, Puşkindən, Qoqoldan misallar gətirməsi, onların yaradıcılığına müraciət etməsi ədibin və ümumən XX əsr Azərbaycan ziyalılarının rus xalqına, onun yüksək məfkurəli, realist ədəbiyyatına olan böyük marağın nəticəsi idi.

Üzeyir Hacıbəylinin jurnalistik fəaliyyəti onun pedaqoji və metodiki xidmətləri ilə üzvi əlaqə və təsirdə inkişaf edirdi. O, 1907-ci ildən başlayaraq təlim-tərbiyə və maarif sahəsində bir sıra mühüm işlər görmüşdür.

Üzeyir Hacıbəylinin zəngin jurnalistik fəaliyyəti onun digər yaradıcılıq sahələrinə də müsbət təsir göstərmişdir. O, dövrü mətbuatın imkanlarından məharətlə istifadə etmiş, xalqımızın maarif və mədəniyyət cəhətdən inkişafı üçün bir sıra dəyərli işlər görmüşdür. 1920-ci ilə qədər publisist Üzeyir, bəstəkar və yazıçı Üzeyirlə çiyin-çiyinə eyni səviyyədə inkişaf etsə də, əsrin birinci onilliyində bəzən publisist Üzeyir, yazıçı və bəstəkar Üzeyiri üstələmişdir.

Təhsilə gedənə qədər Üzeyir Hacıbəyli bir an da olsa fəaliyyətini dayandırmamış. əksinə, daha məhsuldar işləmiş, yeni-yeni əsərlər yaratmışdır. 1910-cu ildə bəstəkarın yeni bir operası – “Rüstəm və Zöhrab” meydana çıxmışdır. Üzeyir Hacıbəylinin XX əsrin əvvəllərindən artmağa başlayan bəstəkar və yazıçı hörməti əsərdən-əsərə, ildən-ilə daha da qüvvətli bir şəkil aldı. 1911-ci ildə tamaşaya qoyulan “O olmasın, bu olsun” musiqili komediyası Üzeyir Hacıbəyli böyük dramaturq kimi təsdiq etdi. 1912-ci ildə tamaşaya qoyulan “Əsli və Kərəm” operası Üzeyir Hacıbəylinin sənətkar şöhrətinə dəyərli əlavə oldu və Üzeyirin adını görkəmli bəstəkar kimi də əbədiləşdirdi.

Üzeyir Hacıbəyli bütün bu müvəffəqiyyətlər içərisində böyük narahatçılıq keçirirdi. O, daha yüksək səviyyəli əsərlər yazmaq üçün özündə həvəs, qüvvə, güc hiss etsə də, dərin musiqi savadı, mükəmməl musiqi nəzəriyyəsi və maddi imkan sahəsində korluq çəkirdi. Ona görə də oxumaq, təhsilini artırmaq və dünya musiqi mədəniyyətinə daxil ola bilən bir istedad sahibi kimi yetişmək istəyirdi. Üzeyir Hacıbəyli bu arzusunu həyata keçirmək məqsədi ilə 1912-ci ildə iki il müddətinə Moskvaya oxumağa gedir. Üzeyir Hacıbəyli maddi vəziyyətin ağırlığı üzündən Moskvada çox qala bilmir və Bakıya qayıdır. Bir müddət yenidən bədii yaradıcılıqla məşğul olur. Maddi imkan əldə etdikdən sonra təhsilini davam rtdirmək üçün 1913-1914-cü tədris ilində Sankt-Peterburqa gedir. Peterburqda ikən məşhur “Arşın mal alan” musiqili komediyasını yazır. Bu əsər Üzeyir Hacıbəyli bütün dünyada məşhur edir. Bu gün Qafqaz səhnəsində ayrıca zikr edilməyə layiq bir şəxsiyyət varsa, o da Üzeyirbəyli Hacıbəyli cənablarıdır. Petroqrqad ali musiqi məktəbini tamam etmiş bu şəxs, Qafqaz müsəlmanlarının birinci kompozitorudur.

Üzeyir Hacıbəylinin belə böyük xidmətləri heç də hakim dairələrin xoşuna gəlmir. Buna görə də Üzeyir Hacıbəylinin evi bir neçə dəfə polis tərəfindən yoxlanılmış, o, bir sıra təhqir və məzəmmətlərə məruz qalmışdır. Bu hədə-qorxular Üzeyiri öz sosial məqsədindən döndərə bilmir. Qədirbilən xalqımız bütün vətəndaş ziyalılarının, sənətin inkişafı naminə fədakarlıqlar göstərən bütün qələm sahiblərinin həmişə dastu və xeyirxah olmuş, onların xidmətlərini yüksək qiymətləndirmişdir. Fikrət Əmirov “Üzeyir məktəbi” məqaləsində yazır: “...”Üzeyir Hacıbəylinin gənclərə münasibətində mən həmişə təmkinli bir qətiyyət, doğma bir tələbkərlilik duymuşam. Yeri gəlmişkən deyim ki, mənə Üzeyir musiqisinin yetirməsi adlandıranlar var. Bu adla fəxr edirəm. Mən Üzeyir müəllimdən xalq musiqisinin paklığını mənimsəmişəm. Üzeyir musiqisini nə qədər dinləsəm, mənə elə gəlir ki, ilk dəfədir eşidirəm, hər dəfə o mənə təzə görünür. Yaşa dolduqca dərk etmişəm ki. Nə yaxşı bu böyük sənətkarla durub-oturmaq səadəti mənə də nəsis olub, onun unudulmaz məsləhətlərini eşitmişəm”.

Üzeyir sənəti, Üzeyir irsi haqqında onlarca elmi-nəzəri məqalə, tədqiqat əsərləri və digər yazılar dərc olunmuşdur. Lakin elə bir əsər, xatirə və tədqiqat yoxdur ki, Üzeyir Hacıbəyli bir ictimai vətəndaş, yaradıcı sınıtkar və böyük vəzifələr daşıyıcısından başqa, müdrik və maraqlı bir şəxsiyyət, son dərəcə xeyirxah, nəcis, böyük ürək və qəlb sahibi, mətin dost, sədaqətli yoldaş, alicənab ailə başçısı, hər şeydən əvvəl də sadə və təvazokar bir insan kimi təqdim olunmasın və xatırlanmasın. Böyük Üzeyir şəxsiyyəti haqqındakı bu həqiqətlər yalnız ayrı-ayrı elm və mədəniyyət xadimlərinin, yazıçıların, şairlərin, bəstəkar və rəssamların, heykəltəraş və incəsənət ustalarının və ümumən, müxtəlif sənət və elm sahəsində çalışan tanınmış mütəxəssislərin yazılarında, tədqiqat əsərlərində qorunub

saxlanılmır,bunlar eyni zamanda Hacıbəylinin zəngin ədəbi irsinin də zinət və bəzəyi kimi onun hər bir əsərində özünü biruzə verir.Bu da onunla əlaqədardır ki, Üzeyir Hacıbəylinin böyük yaradıcılığı ilə onun böyük şəxsiyyəti arasında möhkəm əlaqə və bağlılıq olmuşdur.Sənətkar şəxsiyyəti ilə sənətkar yaradıcılığı arasında olan bu qarşılıqlı əlaqə və təsirin nəticəsində yaranan böyük və dahi ədəbi şəxsiyyətlər isə, yalnız xalqının içərisində qapanıb qalmır, bütün ölkənin rəğbət simvoluna çevrilir, minnətsiz və təmənnəsiz olaraq dünya klassikasına daxil olur.Üzeyir Hacıbəyli məhz belə sənətkardır.”Biz böyük Üzeyir yaradıcılığındakı bu Antey qüdrətinin sirlərini hələ çox öyrənməlik”.

“Arşın Mal Alan”-Hüseynin üçüncü və sonuncu musiqili komediyası.1913-cü ildə yazılmış və həmin il Sankt-Peterburqda, konservatoriyaya qəbul imtahanı ərəfəsində tamamlanmışdır.Azərbaycan cəmiyyətinin o dövrdəki ailə-məişət münasibətlərinin tənqidi, insanın mənəvi azadlığı,Azərbaycan qadınlarının öz hüquqları uğrunda mübarizə mövzusunda həsr olunmuşdur.Librettosunu da H. Özü yazmışdır. Müəllif müsbət qəhrəmanları ön plana çəkir, köhnə feodal-tacir aləminin nümayəndələrini isə sanki”pərdə”arxasında gizlədir;bu nümayəndələr intuitiv olaraq gənclərin şəxsi azadlıq və əsl ailə səadətinə can atmalarına haqq qazandırır. “Arşın mal alan”-ın iştirakçıları cəmiyyətin müxtəlif təbəqələrini və müəyyən xarakter tiplərini təmsil edirlər.Silki xurafatdan uzaq,romantik,coşğun ruhlu baş qəhrəmanlar –Əsgər və Gülçöhrə üçün həyatda başlıca şey- böyük və səmimi məhəbbətdir. Sakit və təmkinli Süleyman və Asya xoşbəxtliklərini mənsub olduqları zadəgan- tacir əhatəsində axtarırlar.Köhnə dünyanın təmsilçiləri Cahan xala ilə Soltan bəy öz aləmlərini müdafiə etsələr də, bu aləmə, qismən, etibarsız çıxırlar.Sğıllı, gözüacıq, mehriban qulluqçu və nöqər –Telli ilə vəli əsərin demokratik yönünü təcəssüm etdirirlər.

“Arşın mal alan”-ın müstəsna zəngin səhnə həyatı var. İlk tamaşası 1913 il oktyabrın 25-də, H.Z.Tağıyevin teatrında olmuşdur.”Arşın mal alan” 4dəfə ekranlaşdırılmış, dəfələrlə qrammofon valına yazılmışdır(Azərbaycan, rus və fars dillərində).

Böyük Hüseynin “Arşın mal alan”musiqili komediyası bir əsrə yaxındır ki, Dünya ekranlarını və səhnələrini fəzir. Operetta 69 dildə tərcümə olunmuş, 4 dəfə ekranlaşdırılmış və təxminən 120 teatrın səhnəsində oynanılmışdır. 2006-cı il sentyabr ayının 27-də dünya musiqisinin mərkəzi sayılan Avstriyanın paytaxtı Vyana şəhərində ifa edilmişdir. Arşın mal alan”a dünyanın müxtəlif ölkələrində olan bu marağın sirri nədədir? Əlbəttə ki,mövzunun bəşəriliyində və Üzeyir bəy musiqisinin gözəlliyində, cazibəsində.

“Arşın mal alan”ın Vyanada ilk tamaşası günü daha bir əlamətdar hadisə baş vermişdir. Dünya musiqisinin beşiyi Avstriyanın paytaxtında 2006-cı il sentyabrın 27-də Üzeyir bəyin heykəlinin açılışı olmuşdur.

“Arşın mal alan”Ukraynada -2005-ci ildə Ü.Hacıbəyovun 120 illiyi münasibətilə Ukraynanın Dnepropetrovsk şəhərində Şevçenko adına teatrda səhnəyə qoyulmuşdur. Tamaşa böyük rəğbətlə qarşılanmışdır.

Üzeyir Hacıbəyovun “O olmasın, bu olsun”musiqili komediyası dəfələrlə Azərbaycanda və başqa ölkələrin səhnələrində göstərilmişdir.Əsərin ilk tamaşası 1911-ci il aprelin 25-də Bakıda olmuşdur.Əsərdə bir qrup gənc insanın mənəvi azadlığı və ləyaqəti uğrunda mübarizə aparır,bu yeni nəslin nümayəndələrin pulun

hökmran olduğu cəmiyyətə qarşı çıxırlar.XXI əsrin ilk onilliyində “O,olmasın bu olsun”yenidən doğma səhnəmizə qayıtmışdır.Bu haqda çox söz demək olar...

Yalnız onu demək kifayət edər li, Ü.Hacıbəyov musiqisi üçün nə zaman həddi, nə məkan səddi yoxdur.

O olmasın, bu olsun”-Üzeyirin ikinci musiqili komrdiyası(1911).Bəstəkarın 19 əsrin sonu-20 əsrin əvvəlləri Azərb, həyatının, məişətinin qüsurlarını kəskin ifşa edən 4 pərdəli əsəridir.Burada müflisləşən və xəsisliyi, pulun gücünə fanatik inamı ilə seçilən varlı tacir zümrəsi ilə ittifaqa girmək cəhdi inandırıcı təsvir olunmuşdur.İnsanın mənəvi azadlığı ilə ləyaqəti uğrunda mübarizə aparan, pulun hökmranlığı və sosial- məişət qayda- qanunları ilə barışmayan yeni nəslin nümayəndələri “əski”cəmiyyətə qarşı qoyulmuşdur.Əsərdə musiqi mühüm dramaturji rol oynayıb, hadisələrin gedişatına fəal yardım fəstərir, qəhrəmanların xarakteristikasını dərinləşdirir. Buradakı mənfi qəhrəmanlar arasında puluna fərə “yuxarı”təbəqələrin hörmət bəslədiyi tacir Məşədi İbad əsas obrazdır.Onun musiqi partiyası ənənəvi xalq mahnı-rəqs havalarına əsaslanan orijinal parodiya üzərində qurulmuşdur.”zundərə” lirik xalq rəqsinin bir qədər dəyişdirilən melodiyasından istifadə olunmuş və Məşədi İbadın ilkin xarakteristikasını verən “Mən nə qədər,nə qədər qoca olsamda “mahnısı bu yöndəmsiz, çirkin tacirin ifasında ifrat mübaligəli səslənir.Əsərin sonuncu pərdəsində təkrarlanan bu mahnı Məşədi İbadın mənəvi məğlubiyyətini göstərir.Qalan mənfi obrazlar kütləvi musiqi portreti –səhədə cərəyan edən hadisələrə təbii surətdə qoşulan xor parçaları ilə cəciyyələndirilir.Əsərin ən parlaq satirik səhnələrindən biri Məşədi İbadın “qorxunc” dostlarının (bir-birini sevən Sərvərlə Gülnazı hədələyən şəhər qoçularının)kollektiv obrazını təsvir edən təmtəraqlı-təntənəli “Ey kimsən orda,aç qapını!”marş –xorudur. Birinci pərdədə Rüstəm bəyin qonaqlarının dalaşma səhnəsində musiqisi hay-küy və vurnuxma mənərəsini əks etdirən xor əlamətdardır.

Bu əsərdə Hacıbəyov ilk dəfə olaraq lirik obrazların fərdi aləmini əks etdirən mahnı- ariya xarakterli melodiylar yaratmışdır.müsbət obrazlar, həm də Fizulinin qəzəllərindən istifadə olunan duetlərlə səciyyələndirilir.Sərvər və Gülnazın dərin, səmimi hissələrini açıqlayan zərif, xəyalpərvər musiqi partiyaları “Arşın mal alan” və “Köroğlu”nun ariya üslubuna yol aşmışdır.Əsərin ilk tamaşası 1911 ilaprelin 25-də Bakıda olmuşdur.

OPERA-musiqili dram sənəti janrı. Hüzeyrin yaradıcılığında mühüm yer tutur.20 əsrin əvvələrində Azərb.bədii yaradıcılığında,xüsusilə ədəbiyyatda dəyişikliklər baş vermişdi.Təməli M.F.Axundov tərəfindən qoyulan Azərbaycan dramaturgiyası sürətlə inkişaf edirdi.Dövrün ədəbi-bədii yaradıcılıq prosesi üçün tənqidi realizm və ictimai satira səciyyəvi idi.Bu isə təbii və qanunauyğun olaraq bədii yaradıcılığın ən demokratik növlərindən olan teatr sənətinin inkişafına əlverişli zəmin yaradırdı.Azərbaycanda Opera sənətinin əsasını Ü.Hacıbəyov qoymuşdur.Hacəbəyov uzaqgörənliklə öz bəstəkarlıq yolunu məhz operadan başladı.Bu,təkcə Hacıbəyov üçün deyil, həm də yeni musiqi mədəniyyəti üçün qeyri-adi və nadir yaradıcılıq başlanğıcı idi.Bədii duyum və uzaqgörənlik Hacıbəyovun ilk milli operaları kimi müəyyənləşdirməyə, musiqi materialı kimi şifahi ənənəli Azərbaycan musiqisi nümunələrindən istifadəyə sövq etdi.O,

yaradıcılığının ilk nümunələri kimi, Üzeyrin ilk operaları da ideya-məzmunca müasir dövrün müxtəlif ictimai-mənəvi hadisələri ilə səsleşən qədim sujetlərə əsaslanmışdır. “Leyli və Məcnun”(1908),”Rüstəm və Söhrab”(1910) operalarının əsasında klassik Şərq poeziyası (Fizuli,Firdovsi) durur.”Şeyx Sənan”(1909),”Harun və Leyla” (1915)operalarının sujeti xalq rəvayətlərinə əsaslanır.

“Rüstəm və Söhrab”-Üzeyrin üçüncü muğam operası.Firdovsinin “Şahnamə”poemasının motivləri əsasında 1910 ildə yazılmışdır.4pərdəbu operanın ədəbi mətni əruz vəznə ilə yazılmış parçaları ilə zəngindir.Operanın ilk tamaşası 1910-cu il noyabrın 25-də Bakıda Tağıyev teatrında olmuşdur.

“Şah Abbas və Xurşidbanu”-Üzeyrin dördüncü muğam operası.Liberettosu da Hacıbəyovundur.Azərbaycan xalq nağılının motivləri əsasında yazılmışdır, 4 pərdəli, 6 şəkildir.Əvvəlki operalarından fərqli olaraq xoşbəxt sonluqla bitən bu əsərin qəhrəmanı mənəbpərəst və şöhrətpərəsy şaha qalib gəlmiş sadə oduncu qızıdır.Əsərdə xeyir şəərə qalib gəlir, ülvi məhəbbət zəfər çalır.

“Əsli və Kərəm”- Hacıbəyovun beşinci muğam operası. 4 pərdəli, 6 şəkili bu operanın librettosu da Ü.Hacıbəyovundur. Qafqazda geniş yayılmış eyniadlı Azərbaycan xalq dastanının motivləri üzrə yazılmışdır. Operada fədakar məhəbbətin gücü, insanın mənəvi gözəlliyi tərənnümedilir; əsərdə dini dairələrin təbliğ etdiyi feodal münasibətləri və millətçilik ideyalarına qarşı etiraz ifadə olunmuşdur.Əsas qəhrəmanların – Kərəm və Əslinin obrazlarının açılmasında Hacıbəyovun əsasən, muğamlardan istifadə etmişdir.Məsələn, qəhrəmanların qarşılıqlı məhəbbətini göstərən, dialoq şəklində qurulmuş ilk geniş səhnə-ekspozisiya Bayatı –Şiraz və Şikəsteyi-fars muğamlarının melodiyasına əsaslanır. Həmin səhnədə səslənən Qarabağ şikəstəsi zərbi muğamı böyük və saf məhəbbəti tərənnüm edir.

“Leyli və Məcnun” – Şərqin ilk opera nümunəsi Azərbaycan ədəbiyyatı və mədəniyyətinin, xüsusən də milli operamızın şahənə dürrü, onun şöhrət taxtının tacıdır.İki dahinin sənət ruhundan doğulmuş, “Leyli və Məcnun”operası sanki bu aşıqlərə əsərə ikinci həyat vəsiqəsi oldu.”Leyli və Məcnun” operası 1907 ci ildə yazılmış, 1908 ci il yanvarın 25-də Tağıyev teatrında ilk tamaşası olmuşdur.İlk redaktədə əsər 5 pərdə və 6 şəkildə,sonrakı quruluşlarda 4 pərdə və 6 şəkildə idi.”Leyli və Məcnun”-la Azərbaycan musiqi mədəniyyəti tarixində yeni bir dövr açılmış,eyni zamanda müsəlman Şərqində opera janrının əsası qoyulmuşdur.”Leyli və Məcnun”- da musuqu dramaturgiyasının tədricən, lirik- epik planda inkişaf etməsi onun obraz- emosiya məzmunundan, intonasiyasının inkişafı və kompozisiya quruluşundan irəli gəlmişdir .Operanın bir çox bitkin səhnələri muğam üstündə qurulmuşdur.Ü.Hacıbəyov muğamların əsrlər boyu təşəkkül tapmış ənənəvi emosional təsir gücünü,qavranılma xüsusiyyətlərini nəzərə almışdır.Məsələn, 1pərdədə Leyli ilə Məcnun qarşılıqlı məhəbbətinin sevinc və fərəhi lirik, xoş əhvallı Səğah muğamı ilə verilmişdir.

Ümummilli Liderimiz Heydər Əliyev qeyd edirdi ki, adını mədəniyyət tariximizə əbədi həkk etdirən, Şərqdə ilk operanın, operettanın, romansın və dövlət himninin yaradıcısı, dahi bəstəkar Üzeyir bəyin hər il anadan olması gününün anılmasına, əziz xatirəsinin yad edilməsinə onun haqqı vardır.O,Azərbaycanın professional musiqisinin banisi, ilk milli operamız “Leyli və Məcnun”,”Sənsiz”, “Sevgili canan”romanslarının müəllifidir.

Hacıbəyov (Hacıbəyli) Üzeyir Əbdülhüseyn oğlu (18.IX.1885, Şuşa qəzasının Ağcabədi k .- 23. XI.1948, Bakı) –Azərbaycan bəstəkarı, musiqiçünas alim, publisist, dramaturq,pedaqoq və ictimai xadim. Müasir Azərbaycanın professional musiqisinin və milli operasının banisi.Şərqdə ilk operanın yaradıcısı. SSRİ xalq artisti.(1938),Azərbaycan EA akademiki.(1945) Professor(1940).Stalin mükafatı layreantı (1941,1946).Azərbaycan Bəstəkarlar İttifaqının sədri(1937-48),ADK-nın rektoru (1928-29;1939-48),Azərbaycan EA İncəsənət İnstitutunun direktoru (1945-48) olmuşdur.

Ədəbiyyat.

- 1.Hacıbəyli Üzeyir. Secilmiş əsərləri.İki cilddə. Icild.Bakı, “Şərq-Qərb”, 2005,408 səh.
2. Hacıbəyli Üzeyir.Seçilmiş əsərləri.İki cilddə.II cild.Bakı, “Şərq-Qərb”, 2005, 456 səh.
- 3.Üzeyir Hacıbəyov ensiklopediyası
Bakı, “Şərq-Qərb”, 2007, 264 səh.+16 səh. (illüstrasiya).
- 4.Cəfərzadə İ. Üzeyir bəyin zəngin təfəkkür dünyası.// Respublika.-2005.-21 sentyabr.s-4
- 5.Mükərrəmoğlu M. Üzeyir dühasının təntənəsi // Xalq qəzeti.-2004.-18 sentyabr s-5
- 6.Qocayeva A. Şərqdə opera sənətinin banisi // İki sahil.- 2004.-21 sentyabr.s-6
7. Anar. Dahi bəstəkarımız // Respublika.- 2005.- 18 sentyabr.s-5
- 8.Aslanov M. Üzeyir Hacıbəyov –jurnalist.- B.: Azərənəşr, 1985.- 208 s.
- 9.Üzeyir Hacıbəyov haqqında secilmiş xatirələr və məqalələr.-Bakı: Elm, 1990-292s.

Tərtib edəni: Metodika Şöbəsinin böyük biblioqrafı Əliyeva Vəfa

Metodika şöbəsini biblioqrafı Məmmədova Tamella